

*Толчєєва Т. С.,**доктор філологічних наук, професор,**завідувач кафедри романо-германської філології**Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*

ПРИНЦИПИ РОЗРОБЛЕННЯ КЛАСТЕРНОЇ ТАКСОНОМІЇ ФАРМАЦЕВТИЧНИХ ТЕРМІНІВ І НОМЕНІВ

Анотація. У статті критично проаналізовано наукову літературу з питань фармацевтичної термінології і зроблено попереднє припущення про те, що терміносистема як обґрунтована структурна організація термінів фармацевтичної фахової мови і донині перебуває ще у стані формування/впорядкування, зокрема й англomовна. Особливу увагу звернуто на вживання різних термінів на позначення одних і тих же понять, технологічних процесів тощо і, навпаки, вживання далеко не синонімічних термінів одного у значенні іншого (що також властиве й англomовним термінам), яке не сприяє загальному процесу міжнародної стандартизації фармацевтичної термінології, а головне, гармонізації – цілеспрямованому узгодженню національних (і не лише в Україні) нормативно-правових документів із міжнародним і європейським правом та інформацією.

Охарактеризовано найбільш популярні класифікації фармацевтичних термінів і фармацевтичної номенклатури і прокоментовано наявні в них неточності, суперечності, а подеколи й помилки. Здійснено попереднє дослідження принципів укладання одного з фармацевтичних термінологічних джерел – російсько-українсько-англійського словника фармацевтичних термінів, і на цій основі запропоновано упорядкування фахової мови даної галузі за допомогою кластерного підходу (а не суто алфавітного, згідно з яким укладено словник), що базується на критеріях репрезентативності, відкритості й гнучкості, лінгвoseміотичної системності, постійного моніторингу потреб фармацевтичного ринку. Продемонстровано на прикладі англomовного кластеру SURFACTANTS, як має відбуватися кластеризація його субкластерів із їх термінами і номенклатурою.

Порушено також питання про те, що термінологічні неточності у фармацевтичній галузі стають предметом судових позовів, де недосконалість методики виявлення схожості торгових назв і назв фармацевтичних препаратів призводить до різних висновків експертів. Установлено відмінності між цими поняттями на рівні їх функцій.

Зрештою, зазначено, що запропонована кластерна таксономія фармацевтичних термінів і назв є першим робочим варіантом їхнього упорядкування й подальшої уніфікації, яка надалі має виконати роль методологічної бази для їхньої стандартизації й подальшої гармонізації.

Звісно, що вона наразі не є досконалою й потребує ще багатьох наукових зусиль різних фахівців.

Ключові слова: фармацевтичні терміни і номені, фармацевтична термінологія, кластерна таксономія, міжнародна стандартизація, гармонізація.

Постановка проблеми. Формування фармацевтичного ринку і розвиток конкуренції між його суб'єктами, становлення інституту приватної власності як основного фактора ринкової економіки, розроблення нових правових і нормативних засад фармацевтичної діяльності, як справедливо зазначає у своїх

роботах Д.А. Кузнєцов, зумовлюють фармацевтичну галузь захищати свої економічні інтереси [9, с. 3]. І однією з головних проблем на шляху економічної і юридичної безпеки виробників фармацевтичної продукції, як і сучасної фармації в цілому, за словами Е.О. Коржавих, є «непорядкованість термінологічних проблем і завдань у всіх сферах фармацевтичної діяльності, в тому числі в нормотворчій і законотворчій» [6, с. 6].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. А оскільки фармацевтична практика – чітко регламентований напрям, то вона, на думку І.Б. Маслової й Е.О. Коржавих, особливо гостро реагує на термінологічні неточності [12] (з-поміж яких і терміни-дублети, і різні, часом тавтологічні, назви лікарських й ін. фармацевтичних продуктів, і нерозмежованість суміжних, але не повних синонімічних фармацевтичних термінопонять на зразок «лікарський препарат», «лікарська форма», «ліки», «лікарська речовина» [24, с. 112], «фармацевтичний препарат», «фармакологічний препарат», «хіміко-фармацевтичний препарат», «терапевтичний препарат», «медикаментозний препарат» тощо, де найбільшу і донині не завершено дискусію становить термін «лікарський засіб», що, як констатують І.М. Перцев і О.А. Рубан, на жаль, уже набув статусу головного узагальнювального (тобто гіперонімічного/родового) терміна [17, с. 18], впорядкування відношень між якими сприятиме більш точному їх функціональному призначенню – іменувати конкретний тип, вид, продукт тощо фармацевтичної діяльності), які при цьому вже закріплені в нормативних і стандартизованих законодавчих документах.

Реакцією на такий стан справ у фармацевтичній термінології стала принципова позиція вищезгаданих учених, які вважають і застерігають, що неправильне тлумачення, а відтак і використання термінів може негативно вплинути на якість надання фармацевтичної допомоги, і передовсім із цієї причини кожен термін має точно відбивати зміст певних понять технологічних процесів, які стосуються галузевої науки (звісно, фармацевтичної) чи виробництва ліків [17]. І поки у фармацевтичній термінології не буде розроблений коректний таксономічний підхід до систематизації фармацевтичних термінів і номенів, заснований на законах науково-фахової їхньої аргументації, проблема її гармонізації (процесу цілеспрямованого узгодження національних нормативно-правових документів із міжнародним і європейським правом та інформацією у сфері фармацевтичних стандартів) так і залишиться невирішеною.

Ця складна і не проста для розв'язання проблема надзвичайно гостро постала у зв'язку зі вступом України до Світової організації торгівлі, що обов'язково потребує подальшої гармонізації стандартів, які нормують розроблення, виробництво, лабораторні та клінічні дослідження, оптову та роздрібну реалізацію

лізацію ліків, контроль за їхньою якістю, методичні й практичні підходи до фармакотерапії тощо, їх відповідність директивам Європейського Союзу та рекомендаціям ВООЗ (І.М. Перцев).

Мета статті – розробити робочий варіант кластерної таксономії фармацевтичних термінів і назв і запропонувати її як методологічну базу для подальшого їх упорядкування у фахову терміносистему.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як відзначають спеціалісти-дослідники, фармацевтична термінологія розвивається за двома напрямками: 1) роботи, присвячені характеристиці поняттєвого її аспекту, що, як правило, виконуються представниками фармацевтичного профілю (А.Б. Зіменковський, Т.Г. Калинин, І.М. Перцев, В.М. Пономаренко, О.Р. Піняжко, О.А. Рубан, О.О. Цуркан, Т.С. Цуркан, В.П. Черних та ін.) і 2) наукові студії з аналізу лінгвістичних характеристик фармацевтичної термінології, авторами яких переважно є філологи (А.В. Боцман, С.В. Вострова, К.С. Макєв та ін.).

Безумовно, ця стаття є продовженням наукових праць другого напрямку, де акцент також буде зроблено на необхідності розроблення критеріїв для проведення лінгвістичної експертизи (в разі судових позовів тощо) назв фармацевтичних продуктів як товарних знаків виробника (див. К. Сопова [18]) тощо.

Для розроблення кластерної таксономії термінів і назв різноманітних аспектів *фармацевтичної діяльності* (яку В.П. Черних й І.М. Перцев визначають як «науково-практичну діяльність у системі охорони здоров'я, що передбачає науковий пошук вихідної сировини та створення фармацевтичної продукції (уточнення – *T.T.*), всебічне вивчення їх властивостей (включаючи безпеку та специфічну дію), розроблення методів контролю якості, стандартизацію, реєстрацію, виробництво, умови зберігання, інформацію щодо постачання, реалізації та застосування, маркетингові дослідження фармацевтичного ринку, визначення потреби в окремих препаратах, а також фармацевтичну підготовку і перепідготовку кадрів, керівництво фармацевтичними підприємствами та їх структурними підрозділами») [23: ел. ресурс] спершу уточнимо, який об'єм наукових характеристик містить загальноприйняте визначення терміна.

Сучасний представник когнітивного термінознавства В.М. Лейчик у своїй праці (подаємо мовою оригіналу) «Терминоведение: предмет, методы, структура» під терміном розуміє «лексичну одиницю конкретної мови для спеціальних цілей (або, як зараз прийнято говорити, – фахової мови), що позначає загальне – конкретне або абстрактне – поняття теорії певної галузі знань або діяльності» [10, с. 21–23], в даному випадку – фармацевтичної. При цьому головними об'єктами і в когнітивному термінознавстві залишаються 1) фахові термінології і 2) фахові терміносистеми [3].

Термінологія – «це стихійно організовані між собою терміни спеціальної (фахової) галузі знань» [10], тоді як *терміносистема* – це науково обгрунтована структурна організація фахових термінів (з-поміж яких і міждисциплінарні) за лінгвістичними законами (системними відношеннями) з урахуванням специфіки конкретної сфери їхнього вживання і призначення.

Виходячи із цих дефініцій, попередній аналіз робіт у сфері фармацевтичних термінів дозволяє зробити припущення (а якщо точніше, то твердження) про те, що, на жаль, їхня терміносистема поки не сформувалася, однак те, що обговорюване питання є надзвичайно актуальним, зазначають і автори статті «Стан фармацевтичної термінології та правомірність статусу

терміна фармацевтичний препарат» І.М. Перцев й О.А. Рубан. На їхню думку, «сьогодні, коли в країні відбувається активний процес законотворчості й напрацювання численних нормативних документів стосовно фармацевтичної галузі, правильне використання термінів і формулювання їх змісту (дефініцій) з використанням **системного** наукового підходу набуває особливого значення» [17, с. 18]. Однак, як бачимо, навіть у назві цитованої статті використана дескрипція *фармацевтична термінологія*, яку І.М. Перцев ще в одній своїй попередній публікації «Размышления о фармацевтической терминологии» визначає як «сукупність термінів, пов'язаних із відповідною системою понять, і при цьому вважає, що її формування зумовлене стрімким (комерціологізованим – *T.T.*) розвитком галузі, адже будь-яке нове поняття у сфері фармації має позначатися відповідним терміном» [14].

Ці аргументовані погляди вчених свідчать про те, що фармацевтична спільнота (як науковці, так і практики-виробники, а ще експертне середовище) наполегливо і послідовно працюють над створенням такої фахової терміносистеми (і особливо неодноразово тут цитовані). Так, наприклад, в одній із робіт у співавторстві В.П. Черних й І.М. Перцева йдеться не лише про те, що фахові терміни об'єднуються в терміносистему, тобто в систему чисельних упорядкованих термінів із зафіксованими між ними зв'язками, а й про принципи організації такої терміносистеми, де термін розглядається як знак (тобто з позицій лінгвістики) із трьох боків: оптимальної назви і форми (плану вираження), значення певного поняття (плану змісту) й урахування особливостей його використання в галузі (функціонального призначення). Крім того, у цій роботі окреслено перспективні плани, як саме повинна здійснюватися *уніфікація* термінів фармацевтичної діяльності. А тому даний процес (науково-послідовний поступ до становлення фахової і, головне, гармонізованої фармацевтичної терміносистеми – *T.T.*) наразі можна схарактеризувати як динамічний, про що свідчать спостереження В.П. Черних й І.М. Перцева, які наголошують, що, незважаючи на тривалий та нелегкий шлях розвитку фармації та її підпорядкування в минулому столітті іншим галузям (медичній, хімічній), вона, наскільки це можливо, зберегла *системний підхід* (і це найголовніший здобуток) передовсім до формоутворення термінології. Зокрема, всі різнопланові напрями науки і практики фармації зберегли у своїх назвах корінь «фарма-» або «фармако-», наприклад: *фармація, фармакологія, фармацевтична хімія, фармацевтична технологія*, а також терміни, що з'явилися значно пізніше (*фармакоэкономика, фармакогеноміка, фармакодинаміка, фармакокінетика, біофармація*) і нові терміни приватного підприємницького сьогодення (*фармацевтична логістика, фармацевтичний маркетинг, фармацевтична діагностика, активний фармацевтичний інгредієнт, нанофармація* тощо) [23], які й демонструють тенденцію до системності (у частині встановлення гіперо-гіпонімії відношень між фармацевтичними термінами), але яка при цьому все ще не є до кінця впорядкованою і стандартизованою.

Знову ж такі про нагальність цих процесів писав у своїй черговій статті ще у 2009 році проф. І. М. Перцев «Обговорюємо дефініції базових термінів фармацевтичної енциклопедії» і, покликаючись на авторитетні думки спеціалістів-науковців, підкреслював, що «*стандартизація* фармацевтичних термінів (офіційне оформлення окремих термінів у вигляді державних стандартів у процесі упорядкування та уніфікації терміноло-

гії) необхідна як для навчального процесу, так і для практичної фармації загалом, наприклад, під час вивчення фармацевтичного ринку, планування обсягу та структури споживання ліків, виявлення їх недоліків, розроблення та використання стандартів у медицині та фармації (правильне призначення, передбачення взаємодій, побічних реакцій, врахування особливостей стану пацієнта, контроль результативності тощо)» [15].

І вагомим результатом на цьому шляху став укладений і виданий через деякий час (подаємо назву мовою оригіналу) «Иллюстрированный толковый словарь фармацевтических терминов: промышленная технология лекарств: русско-украинско-английский: [уч. пособ. для студ. высш. уч. завед.] / [сост.: Е.А. Рубан, В.Д. Рыбачук, С.В. Спиридонов и др.]; под ред. проф. И.М. Перцева. – Харьков : НФаУ, 2016. – 117 с. [5].

У цьому термінологічному виданні знаходимо словникову статтю з реєстровим терміном *стандартизація*, під якою розуміють «вид діяльності, спрямованої на досягнення впорядкованості у фармацевтичній галузі за допомогою встановлення для загального і багаторазового застосування норм, правил і характеристик у виробництві лікарських препаратів і виробів медичного призначення з метою забезпечення економії ресурсів, якості й безпеки продукції та послуг, сумісності та взаємозамінності продукції, робіт і послуг відповідно до рівня розвитку науки, техніки і технології. *Стандартизація* базується на таких принципах: *системності* (забезпечення взаємної узгодженості, несуперечності, уніфікації і виключення дублювання вимог), *повторюваності* (визначення кола об'єктів, до яких можуть бути застосовні процеси, відношення і т. ін.), *варіантності* (створення раціонального різноманіття стандартних елементів, що входять до стандартизованого об'єкта) і *взаємозамінюваності* (можливості заміни продуктів, вироблених у різний час і в різних місцях)» [5, с. 66].

Із цього визначення випливає, що попереднім етапом для стандартизації термінів (а також номенів/номенклатури) фармацевтичної діяльності є їхня системно-ієрархічна таксономія або, як прийнято зазвичай у систематиці говорити, *класифікація* – послідовний розподіл безлічі об'єктів на окремі класи, групи або **кластери** за найбільш загальними для кожного рівня (упорядкування) ознаками. Основними критеріями (принципами) до розроблення **кластерної таксономії термінів і назв** фармацевтичної діяльності, як нам здається, є такі (окрім тих, які вже визначено у понятті *стандартизація*):

– *репрезентативність* (максимально вичерпна) всіх типів і видів термінів і назв (номенклатури) фармацевтичної діяльності;

– *відкритість* і *гнучкість* побудови кластерів та за необхідності можливість доповнення новими фармацевтичними термінами й назвами, які не порушують при цьому системність і цілісність саме кластерної таксономії, а також урахування потенційних змін у номенклатурі фармацевтичного ринку послуг;

– *дотримання* закономірностей лінгвосеміотичної системності: відображення в кластерах лінгвістичних характеристик фармацевтичних термінів і назв (*мовного походження*: запозичених (оскільки метамовою фармакологією є переважно латина, тому більшість базових фармацевтичних термінів є запозиченнями з латинської мови, які у вигляді калек потрапляють у кожну фахову мову, зокрема й англійську), питомих (утворених у кожній національній мові), гібридних (результатів роботи фармацевтичних неймерів) тощо; способів і засобів творення

(терміном може бути як одне слово, так і словосполучення, аббревіатура і т. ін.; утворюватися вони можуть шляхом суфіксації, префіксації, композиції (словоскладання) і навіть за допомогою метафоричної і метонімічної транспозиції тощо) і чітко обгрунтованого *значення* у зв'язку з виконуваною терміном і назвою *функцією* – позначати характерні поняття, процеси, властивості, субстанції, обладнання, речовини, елементи і т. ін.; – *моніторинг* вимог фармацевтичного ринку послуг.

Крім того, як було вже зазначено, запропонована кластерна таксономія термінів і назв передбачає ієрархічну їх систематизацію, тобто послідовний розподіл заданої множини (готової вибірки) одиниць (розподілених за відповідними кластерами) на підпорядковані класифікаційні підмножини (субкластери).

Для того щоб мати уявлення про те, як уворюються і надалі впорядковуються терміни і назви фармацевтичної діяльності, що впливає на вибір тих чи інших способів їх словотворення і виділення структурних типів, проаналізуємо 7 базових груп термінів (або в нашій термінології – кластерів), які виділив М.Н. Чернявський у підручнику «Латинский язык. Основы фармацевтической терминологии» [24]:

1. Лікарський засіб – речовина або суміш речовин, дозволені уповноваженим на те органом відповідної країни в установленому порядку для застосування з метою лікування, попередження або діагностики захворювання [24, с. 112].

І одразу виникає запитання до цієї дефініції. Якщо засіб – це речовина або суміш речовин, то чому наступна група в цій класифікації названа «Лікарська речовина»? Звісно, що в таких, здавалося б, деталях криються суттєві термінологічні неточності, які потребують подальшого розмежування або хоч б відповідного розтлумачення щодо вживання одних термінів для пояснення інших.

2. Лікарська речовина – лікарський засіб, що становить індивідуальну хімічну сполуку чи біологічну речовину [24, с. 113].

І, навпаки, тут уже речовина дефініційно визначається як засіб, що теж потребує обгрунтованих пояснень. А наприкінці загалом лікарська речовина ототожнюється з біологічною речовиною. Із цього випливає, що це синонімічні поняття. На нашу думку, скоріше біологічна речовина є одним із видів речовини лікарської, а не її дублетним позначенням.

3. Лікарська рослинна сировина – рослинна сировина, дозволена для медичного застосування [24, с. 113].

Зрозуміло, що в підручнику є більше пояснень щодо назв кожної групи термінів, але, аналізуючи власне їх визначення, постають очевидні запитання. І вони пов'язані не з надуманою критикою, а з тим, щоб привернути увагу фахівців у цій сфері й спільно уточнити принципові для фармацевтичного терміна поняття.

4. Лікарська форма – наданий лікарському засобу або лікарській рослинній сировині зручний для застосування стан, за якого досягається необхідний лікувальний ефект [24, с. 113].

5. Лікарський препарат – лікарський засіб у вигляді певної лікарської форми [24, с. 113]. Знову ж таки, лікарський препарат описується у визначенні як лікарський засіб. Тоді постає запитання, чому це інша група термінів, виходячи із цієї інтерпретації.

6. Діюча речовина – компонент / компоненти лікарського засобу, що надає / надають терапевтичну, профілактичну або діагностичну дію [24, с. 113].

7. Комбіновані лікарські засоби – лікарські засоби, що містять в одній лікарській формі більше однієї діючої речовини у фіксованих дозах [24, с. 113].

Спираючись на цю класифікацію і проаналізувавши 561 спеціальний термін за програмою (надаємо мовою оригіналу) «Фармація: промислова технологія лікарських засобів» з уже згаданого вище видання «Иллюстрированный толковый словарь фармацевтических терминов: промышленная технология лекарств: русско-украинско-английский» [5], відзначимо, що, наприклад, термінологічна назва групи 2. «Лікарська речовина» є неточною у своїй дефініції, як і назва кластеру 6. «Діюча речовина», які, на нашу думку, слід уважати (в запропонованій нами кластерній таксономії) підкластерами одного більш широкого термінологічного кластера під назвою у словнику (подаємо мовою оригіналу) рос. ВЕЩЕСТВА / укр. РЕЧОВИНИ / англ. SURFACTANTS. І після повного розуміння поняття «surfactants» надалі слід здійснювати подальшу кластеризацію, обравши відповідні параметри: субкластер «речовини за походженням (наприклад, хімічні, біологічні тощо з їх номенклатурою)», «за дією», «за складом» і т. ін. Кожен субкластер має визначатися залежно від вибірки самих номенів терміна англ. *surfactants*.

Частково цей принцип кластеризації реалізовано в аналізованому словнику. Наведено субкластери загального кластеру англ. SURFACTANTS, як-от: (надаємо як у словнику) рос. ВЕЩЕСТВА ПОВЕРХНОСТНО-АКТИВНЫЕ (укр. речовини поверхневоактивні, англ. *surfactants*), рос. ВЕЩЕСТВО АМОРФНОЕ (укр. речовина аморфна, англ. *amorphous substance*); рос. ВЕЩЕСТВО ДЕЙСТВУЮЩЕЕ – (з покликанням на іншу словникову статтю з реєстровим терміном рос. «АФИ») (укр. активний фармацевтичний інгредієнт (АФІ), англ. *active pharmaceutical ingredient (API)*); рос. ВЕЩЕСТВО ФАРМАЦЕВТИЧЕСКОЕ (так само з покликанням на статтю «АФИ»); рос. ВЕЩЕСТВО КРИСТАЛЛИЧЕСКОЕ (укр. кристалічна речовина, англ. *crystalline substance*); рос. ВЕЩЕСТВО ПРОСТОЕ (укр. речовина проста, англ. *simple substance*); ВЕЩЕСТВО СУСПЕНДИРОВАННОЕ (речовина суспендована, *suspended substance*) [5]. Але, як бачимо, теж не системно, бо обраний для побудови словникових статей алфавітний порядок не дає змогу вичерпно термінологічно упорядкувати фахові терміни-субкластери. Окрім того, за алфавітним порядком укладання словникових статей терміни-субкластери загального кластеру англ. SURFACTANTS представлені в цьому термінологічному джерелі як окремі словникові статті, наприклад, згаданий уже термінологічний субкластер під назвою рос. АКТИВНЫЙ ФАРМАЦЕВТИЧЕСКИЙ ИНГРЕДИЕНТ (АФИ), субкластер рос. АБСОРБЕНТЫ (укр. вбирач, англ. *absorbent*), субкластер рос. ЛАНОЛИН (укр. ланолін, англ. *lanolin*), субкластер рос. КОНСЕРВАНТЫ (укр. консерванти, англ. *preservatives*) тощо. У кількісному обчисленні Кластер SURFACTANTS з його субкластерами становить 21 термін з 561 терміноодиниці, зареєстровані у цьому словнику [5].

Повертаючись знову до класифікації М.Н. Чернявського, слід зазначити, що в цих 7-и групах назв фармацевтичних термінів не виділено терміни на позначення різноманітних процесів, наприклад, які зафіксовано в аналізованому словнику: рос. АБСОРБЦИЯ (укр. абсорбція, англ. *absorption*), рос. ДИФФУЗИЯ (укр. дифузія, англ. *diffusion*), *прикладів*: рос. ВАКУУММЕТР (укр. вакуумметр, англ. *vacuummeter*) та багато інших

фармацевтичних понять, які також потребують їхньої системної (ієрархічної) кластеризації.

Працюючи зі словником [5], на наше переконання, алфавітний принцип у термінологічних джерелах фахових мов не є доцільним і не повною мірою сприяє систематизації термінів у терміносистему. Припускаємо, що більш продуктивним тут буде алфавітно-гніздовий підхід (розроблений у класичній лексикографії), який не суперечить запропонованому нами кластерному підходу, а, навпаки, сприятиме оптимальному впорядкуванню фармацевтичних термінів у терміносистему.

Що стосується фармацевтичної номенклатури, тобто безпосередньо назв самих речовин, сировини, інгредієнтів тощо, то М.Н. Чернявський виділяє 6 типів номенклатур з аналізом способів і моделей їхнього творення:

1) найменування рослинної лікарської сировини (назви лікарських рослин, які в ономастичній класифікації дістали назву фітонімів; приклади відібрані – *T.T.*): англ. *Devil's milk* – Чистотіл звичайний, англ. *Spanish needles* – Череда трироздільна (англ. *Marigold* – Череда трироздільна), а також назви продуктів первинної переробки (лат. *Oleum Eucalypti* – Олія евкалиптова) [24, с. 115]. За формою це, як правило, і словосполучення, й однослівні фітоніми;

2) найменування лікарських препаратів, що становлять витяжку з рослинної сировини [24, с. 116] (укр. настойки / *tincture*, укр. екстракти / англ. *extract*), наприклад, англ. *matrix tincture*;

3) тривіальні назви лікарських речовин: індивідуальні речовини, витягнуті з рослин (глікозидів та ін.). У деяких хімічних сполук, що викоритовуються як лікарські речовини, зберігаються ті ж назви, які вони отримали в хімічній номенклатурі [24, с. 136], наприклад, англ. *sodium chloride*, англ. *salicylic acid*. Ці номені, як правило, за формою є словом або словосполученням або окремим словотвірним елементом, що мають давньогрецьке або латинське походження [24, с. 143], наприклад, англ. *glucose* походить від лат. *Glucosum*;

4) міжнародні непатентовані назви (далі – МНН), які виконують функцію ідентифікації активної субстанції серед безлічі лікарських сполук [24, с. 152]. Такі номені реєструються Всесвітньою організацією охорони здоров'я / World Health Organization (далі – WHO). За вимовою і написанням вони є транскрибованими латинсько-англійськими повними або частковими еквівалентами (наприклад, англ. *glyceraldehyde, sorbitol, glycerine*). Наявність латинського еквівалента забезпечує впізнаваність цих номенів у тих країнах світу, де прийнята латиниця. Існують принципи, за якими обирають міжнародні найменування, головним з яких є наявність спільної латинської основи [24, с. 157], яка у прийнятій системі МНН вказує на фармакологічну дію та/або на структуру сполуки. Спільні основи утворюються з найменувань матеріалу фармацевтичних груп, хімічного визначення та біологічного об'єкта [24, с. 157]. МНН не повинна сприйматися як вказівка анатомічного, патологічного, фізіологічного чи терапевтичного характеру. Наразі експертна комісія WHO стала спрощувати переклад і прочитання МНН, наприклад, експерти стали заміняти /f/ на /ph/, вживати /t/ замість /th/ і т. ін. [24, с. 159];

5) торгові назви лікарських препаратів. «Фірмові назви» – це позначення самого препарату, який випускається певною фірмою-виробником, а не речовини в препараті [24, с. 162]. Торгові назви лікарських засобів повинні писатися так, як вони

запатентовані [24, с. 163]. Найбільш продуктивний спосіб утворення цих номенів: словоскладання, префіксація (утворення з префіксами *anti-*, *contra-*), наприклад, англ. *anticonvulsant*, суфіксація та ін. Часто вживаними також є елементи, що підкреслюють дію препаратів: *super-*, *supra-*, *ultra-* [24, с. 170], наприклад, англ. *suprastin*;

6) фармакопейна (напівсистематична) хімічна номенклатура: найменування солей, кислот [24, с. 213], наприклад, англ. *alginic acid*, *zinc oxide* (прикладі дібрани – Т. Т. з [5]).

І якщо проаналізувати аналіз англійських фармацевтичних текстів, інструкцій до лікарських препаратів та іншу фармацевтичну (зокрема й лексикографічну та енциклопедичну) літературу, то оптимально у кластері ФАРМАЦЕВТИЧНІ ПРЕПАРАТИ, зокрема в його субкластерах можна виділити такі типи фармацевтичних термінів і номенів:

1) торгові назви фармацевтичної продукції, наприклад, англ. *Aciclovir-Akri*, які у вище запропонованій термінологічній кластерній таксономії слід віднести до кластера ФАРМАЦЕВТИЧНІ ПРЕПАРАТИ (одного з його субкластерів (але при цьому уточнити, що торгова назва виконує іншу функцію, аніж назва власне самого препарату; про це буде сказано нижче);

2) МНН фармацевтичної продукції: англ. *laronidaze*, *diclofinac*;

3) тривіальні номени фармацевтичної продукції: англ. *tropicamide*, *ketoconazole*;

4) назви таблеток із подальшою їх кластеризацією: а) протисудомні: англ. *anticonvulsant*, анестетики: англ. *anaesthetic*, таблетки з цукровою оболонкою: англ. *sugar coated tablet*, таблетки для розсмоктування: англ. *lozenges* тощо.

Інший кластер, наприклад ФАРМАЦЕВТИЧНІ ПРОЦЕСИ, складатиметься із субкластерів термінів і назв на зразок: англ. *encapsulation*, *colorin*, *homogenization*;

Окремо варто виділити також кластер НАЗВИ ХВОРОБ І ПАТОЛОГІЧНИХ СТАНІВ ЛЮДИНИ: англ. *immobilization stress*; кластер БІОМАТЕРІАЛИ і систематизувати в ньому такі терміни й назви, як англ. *vacuole*, *cytokine*, *brainstem*. Звісно, що в розроблюваній таксономії має бути кластер ОРГАНІЗАЦІЇ І ВИРОБНИКИ з відповідними підкластерами, до яких будуть належати відомі назви організацій, установ, а також виробників фармацевтичної продукції, наприклад, англ. *World Health Organization*.

Запропонована кластерна таксономія фармацевтичних термінів і назв є першим робочим варіантом їхнього упорядкування й подальшої уніфікації, яка у фінальному варіанті має виконати роль методологічної бази для їхньої стандартизації й подальшої гармонізації. Звісно, що вона наразі не є досконалою й потребує ще багато наукових зусиль фахівців із філології, фармацевтичної сфери, хімічної, біологічної і, звісно, юридичної.

Останнім часом термінологічна непорядкованість (а подеколи і суцільна плутанина) у фармацевтичній галузі набула вже юридичних масштабів. І про це пише у своїй статті «Знак для товарів і послуг – назва лікарського засобу як об'єкт дослідження судової експертизи» Катерина Сопова [18]. Але навіть в її досить ґрунтовному з погляду судової практики розгляді фармацевтичних термінів і назв уже з перших рядків спостерігаємо неузгодженість в отождненні далеко не синонімічних термінів «лікарські засоби» і «фармацевтичні препарати» (які у запропонованій нами таксономії є назвами окремих класте-

рів, в яких детально будуть систематизовані їхні субкластери з відповідними термінами і номенами).

Цитуємо початок статті К. Сопової: Торгові назви лікарських засобів (фармацевтичних препаратів), зареєстровані як торгові марки для товарів 5 класу Міжнародної класифікації товарів і послуг (далі – МКТП), часто стають предметом судових спорів через їхню схожість настільки, що можна сплутати. І нижче у виносках (її коментарях з наведенням законодавчої бази) авторка уточнює, що у Законі України «Про лікарські засоби» від 04.04.1996 р. № 123/96-ВР вживається термін «лікарські засоби». Термін «фармацевтичні препарати» міститься у 5 класі МКТП для реєстрації знаків (Ніщівська класифікація) [18, с. 45]. Спираючись на ці законодавчі (українські) й міжнародні стандарти, вона аргументує, що в її дослідженні терміни «лікарські засоби» та «фармацевтичні препарати» застосовуються в одному й тому ж значенні, при цьому термін «фармацевтичні препарати» використовується щодо товарів 5 класу МКТП.

Із цього приводу наведемо достить слушні наукові міркування й коментарі (причому переконливі) професора І.М. Перцева, з якими ми цілком погоджуємося і вважаємо, що українське законодавство в цьому плані потребує уточнення. Зокрема, І.М. Перцев зазначає, що «частовживаний у медичній лексиці термін «лікарський засіб» – надзвичайно зручний у медичній практиці, бо поєднує все, що використовується в терапії, профілактиці та діагностиці різних захворювань (лікарські препарати, процедури, предмети медичного призначення, наприклад, засоби для перев'язування тощо). Проте учений уважає, що цей термін не зовсім прийнятний у фармації через неконкретність та двоїстість (амбівалентність – Т. Т.) за змістовим значенням. Найгірше те, що він часто поєднує такі поняття, як АКТИВНИЙ ФАРМАЦЕВТИЧНИЙ ІНГРЕДІЄНТ (лікарська субстанція), що є вихідною сировиною під час виготовлення ліків, і лікарський препарат, що є готовим фармацевтичним продуктом (див. Закон України «Про лікарські засоби»). До речі, термін «активний фармацевтичний інгредієнт» на фармацевтичному ринку також може мати статус готової продукції, наприклад, для фармацевтичних фірм, що виготовляють лікарські субстанції. Поєднання продукції, яка має різні характеристики та призначення, в єдиному понятті «лікарський засіб» спричиняє певну змістову плутанину, принижує значущість фармацевтичної галузі, де над створенням, вивченням, виробництвом, контролем якості, реалізацією та оптимальним використанням ліків працює велика армія спеціалістів. Тому непрофесійне використання цих термінів фахівцями, м'яко кажучи, є некоректним. Обидва терміни безпосередньо стосуються лікарської терапії і як соціально значимі чинники можуть вплинути на якість надання медичної допомоги. Крім того, відповідно до положень класичної термінології кожен термін слід використовувати професійно за призначенням, а їх дефініції не повинні мати двоякого тлумачення [15]. І надалі в цих коментарях містяться визначення вченим базових фармацевтичних термінів та аргументується диференціація суміжних, але не тотожних понять, якими під час підготовки експертних висновків у судах різних інстанцій, на нашу думку, можна користатися.

І ще одне питання обговорює у своїй статті К. Сопова – це недосконалість методики визначення схожості лікарських засобів, а також методики розрізнення понять «торгові знаки» і «назви препаратів». Як приклад авторка наводить судовий позов із залученням зовсім протилежних висновків експертиз щодо

виявлення схожості таких знаків, як ХОНДРОКСИД / ХОНДРАСИЛ, зареєстрованих для товарів 5 класу МКТП [18, с. 46].

У зв'язку із цим дослідниця розробила схему виявлення схожості назв лікарських засобів і зробила припущення, що тут питання полягає в нерозрізненні номенів «торгова назва» лікарського засобу і «назва» самого лікарського засобу. Звідси, вочевидь, і різні висновки експертів. Вона вважає, що «торгова марка» – це словесне позначення, під яким певний виробник проводить реєстрацію, пропонує до продажу та реалізує на фармацевтичному ринку вироблений ним лікарський засіб. Відмінність між назвою лікарського засобу та торговою маркою полягає в їхньому функціональному призначенні. Торгова марка виконує роль розрізняючого позначення (функцію диференціації – *T.T.*) товарів конкретного виробника на ринку однорідної продукції. Тимчасом назва лікарського засобу виконує іншу загальноінформативну функцію, пов'язану з призначенням тих чи інших ліків. На відміну від торгової марки найменування лікарського препарату, не пов'язується у свідомості споживачів із конкретним виробником, а служить ідентифікатором самого лікарського засобу [18, с. 46].

Висновки з дослідження і перспективи подальших пошуків. Як бачимо, проблема впорядкування фармацевтичних термінів і номенів є ще далекою від свого остаточного розв'язання. І незважаючи на достатньо вагомий результат, накопичені у цій сфері, зокрема наявні фахові термінологічні словники й енциклопедії тощо, питання не просто стандартизації цих термінів, а безпосередньо їхньої гармонізації та юридичного захисту як продуктів інтелектуальної власності виробників фармацевтичної продукції залишається відкритим. Запропонований кластерний підхід до систематизації фармацевтичних термінів і номенів може стати предметом для подальших дискусій та пошуків оптимальних і конструктивних шляхів для вирішення порушених у статті питань.

Література:

1. Боцман А.В. Структурно-семантичні та прагматичні особливості фармацевтичних текстів (на матеріалі англійських інструкцій до вживання лікарських засобів) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 «Германські мови» ; Київ, нац. ун-т ім. Т. Шевченка, Київ, 2006. 17 с.
2. Вострова С.В. Лінгвокогнітивні та комунікативно-прагматичні особливості сучасного англійського медичного дискурсу (на матеріалі медичних текстів з проблематики ВІЛ/СНІДУ) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 «Германські мови» ; Київ, нац. ун-т ім. Т. Шевченка, Київ, 2003. 17 с.
3. Гринев-Гриневиц С.В. Терминоведение: учеб. пособие для студентов высш. учеб. заведений. Москва : Академия, 2008. 304 с.
4. Зіменковський А.Б., Пономаренко В.М., Піняжко О.Р., Калинин Т.Г. Базовий термінологічний глосарій за програмою з клінічної фармації. Львів, 2007. 446 с.
5. ИТСФТ – Иллюстрированный толковый словарь фармацевтических терминов: промышленная технология лекарств: русско-украинско-английский : уч. пособ. для студ. высш. уч. завед. / сост.: Е.А. Рубан, В.Д. Рыбачук, С.В. Спиридонов и др. ; под ред. проф. И.М. Перцева. Харьков : НФаУ, 2016. 117 с.
6. Коржавых Э.А. Теоретические и методические основы фармацевтического терминоведения : дисс. докт. фарм. наук : специальность 15.00.01 «Технология лекарств и организация фармацевтического дела». Москва, 2005. 324 с.
7. Коржавых Э.А. Проблемы гармонизации фармацевтической терминологии. *Научные и методические проблемы медицинской и*

фармацевтической терминологии: Сб. мат-лов Всерос. уч.-науч.-методич. конф. (Курск, 2-7 окт. 2006 г.). Курск : КГМУ, 2006.

8. Коржавых Э.А. Характеристики исследования в области фармацевтической терминологии. URL : <https://vivliophica.com/articles/medicine/280368/1>.
9. Кузнецов Д.А. Обоснование и разработка методологии управления экономической безопасностью фармацевтических систем : автореф. дисс. докт. фарм. наук : специальность 14.04.03 – «Организация фармацевтического дела». Москва, 2015. 49 с.
10. Лейчик В.М. Терминоведение: предмет, методы, структура. Москва : Либроком, 2009. 256 с.
11. Makeev K.S. Жанрові особливості фармацевтичних текстів у німецько-українському перекладі : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.16 ; Київ, нац. ун-т ім. Т. Шевченка, Київ, 2009. 15 с.
12. Маслова И.Б., Коржавых Э.А. Терминологические исследования фармацевтического дискурса: лингводидактический обзор. *Полилингвистичность и транскультурные практики*. Москва : Федеральное государственное бюджетное образовательное учреждение высшего профессионального образования «Российский университет дружбы народов». 2011. № 1. С. 24–30.
13. Перцев И.М. Про значення фармацевтичних термінів у сьогоднішній. *Вісник фармації*. 1993. № 1-2. С. 23–27.
14. Перцев И.М. Размышление о фармацевтической терминологии. *Провизор*. 2004. № 4. С. 30–32.
15. Перцев И.М. Обговорюємо дефініції базових термінів фармацевтичної енциклопедії. *Аптека*. № 15 (686), 13 апреля 2009 г. URL : <https://www.apteka.ua/article/8366>.
16. Перцев И.М. Термінологія – визначальний чинник фармацевтичної діяльності. *Фармація України. Погляд у майбутнє. Матеріали VII Національного з'їзду фармацевтів України*. 2010. Т. 2. С. 367.
17. Перцев И.М., Рубан О.А. Стан фармацевтичної термінології та правомірність статусу терміна «фармацевтичний препарат». *Фармацевтичний журнал*. Київ. № 4, липень-серпень, 2011. С. 18–24.
18. Сопова К. Знак для товарів і послуг – назва лікарського засобу як об'єкт дослідження судової експертизи. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. Київ, 2017. № 2 (94). С. 45–61.
19. Українсько-англійський ілюстрований медичний словник Дорланда (переклад з 30-го американського видання). У 2-х томах. Львів, 2007. 2272 с.
20. Фармацевтична енциклопедія / Голова ред. ради Валентин Петрович Черних. Київ : МОРІОН, 2010. 1632 с.
21. Цуркан О.О., Цуркан Т.С. Напрямки формування фармацевтичної термінології. *Фармацевтичний журнал*. 2004. № 1. С. 57–60.
22. Черних В.П. Дефініції в сучасній фармації та фармакології або як називати ліки. *Раціональна фармакотерапія*. 2010. № 2. С. 15–19.
23. Черних В.П., Перцев И.М. Упорядкування та значення термінології у фармацевтичній діяльності. URL : <http://dSPACE.nuph.edu.ua/bitstream>.
24. Чернявский М.Н. Латинский язык и основы фармацевтической терминологии. Москва : Медицина, 2002. 448 с.
25. Krowczynski L. Problemy nomenklatury farmaceutycznej. *Farm. Pol.* 1981. № 10. S. 581–583.

Tolcheeva T. Principles for developing cluster taxonomy of pharmaceutical terms and nomenclature

Summary. The article critically analyzes the scientific literature on pharmaceutical terminology and makes a preliminary assumption that the term system as a substantiated structural organization of the terms of pharmaceutical professional speech is still in the formation / improvement stage, including English language. Particular attention is paid to the use of different terms to refer to the same concepts, technological processes, etc., and, conversely, the use of far from synonymous terms of each other in the sense of another (also inherent in English-speaking terms), does not contribute to

the overall process of international standardization pharmaceutical terminology, and the most importantly, harmonization – purposeful harmonization of national (and not only in Ukraine) regulatory documents with international and European law and information.

The most popular classifications of pharmaceutical terms and pharmaceutical nomenclature are characterized, and their inaccuracies, contradictions, and sometimes errors, are commented on. A preliminary study of the inclusion principles of the pharmaceutical terminological sources – Russian-Ukrainian-English dictionary of pharmaceutical terms was carried out and on this basis the professional language of this area was ordered by means of a cluster approach (and not purely alphabetic, according to which the dictionary was concluded), based on the criteria of representativeness, openness and flexibility, linguosemiotic systematicity, constant monitoring of the needs of the pharmaceutical market. The example of the English-language cluster SURFACTANTS is

demonstrated by the clustering of its subclusters with their terms and nomenclature.

The issue has also been raised that terminological inaccuracies in the pharmaceutical industry are being sued, where the imperfection of the method for revealing the similarity of trade names and names of medicinal products leads to different expert conclusions. There are differences between these concepts at the level of their functions.

After all, it is stated that the proposed cluster taxonomy of pharmaceutical terms and names is the first working variant of their ordering and further unification, which should further serve as a methodological basis for their standardization and further harmonization.

Of course, it is not perfect yet and requires more scientific efforts by various specialists.

Key words: pharmaceutical terms and nomenclature, pharmaceutical terminology, cluster taxonomy, international standardization, harmonization.